

Annotation

The article demonstrates an attempt to consider the function of language and function of word concepts. Syntactic function of a linguistic unit implies syntactic role thereof in the sentence. This function in terms of the new complex words is related to the problem of comparing composites with word-combinations and sentences. Syntactic function of a complex neologism is that of transposing a certain syntactic model into the verbal analogue thereof.

УДК 811.161.2'373.(043)

Григораш А. М.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ ДУША У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ БІОГРАФІЧНОМУ РОМАНІ (на матеріалі книги В. В. Врублевської “Шарітка з Рунгу”)

Окремим напрямом у сучасній біографічній літературі вважаємо твори, у яких документ поєднується з авторським баченням героїні, її життєвої та літературної долі. Яскравим прикладом втілення цієї концепції є біографічний роман В. В. Врублевської “Шарітка з Рунгу”, присвячений прекрасній і своєрідній українській письменниці Ользі Кобилянській.

Чільне місце в біографічному романі В. В. Врублевської відводиться фразеологізмам з компонентом **душа**. Деякі з них – загальновідомі, зафіксовані у відповідних словниках, але більшість з них – okazionalni, індивідуально-авторські. Їх функціонування цілком відповідають спробі проникнути у творчий світ письменниці, в її неповторну душу.

Український фразеологічний фонд дозволяє розглянути великий шар метафоричних моделей [2, с. 233-234], пов'язаних з компонентом **душа**. Найбільш вживаною в біографічному романі В. В. Врублевської є модель **“душа – людина”**: “Ольга стояла біля вікна, думала і дивилася на м'якенький лапатий сніг, що валив як з розкритої торби. Все навкруг було таким неповторно чистим, і ця чистота ніби переходила в її душу, хотілося крикнути всім: “Гей! Дивіться, дивіться, яка **душа** моя **чиста**! Як я сильно люблю вас, люди!” [1, с. 40]. Зазначимо також, що компонент **душа** у загальновідомому сталому сполученні є синонімом лексеми людина: “На другий день вони знов пішли на ковзанку і не застали там жодної **живої душі**, льоду так само не було. Зворотньою дорогою пройшли біля пошти і, о щастя, побачили у вікні Козуба. Дівчата постукали в шибку. Він зразу ж вийшов. Чемно привітався і, поки вони стояли, розмовляв тільки з Ольгою. Вона була дуже рада, що ще раз його побачила” [1, с. 151]. Більше того, компоненту душа надаються різноманітні означення, притаманні характеристиці людини як такої, причому як позитивної, так і – значно частіше – негативної: “Незбаром Наталія вийшла заміж. Теофіл Кобринський, стрункий, гарний чоловік з **м'якою душею**, мав прекрасний тенор, грав на піаніно, писав музику. У його особі Наталія знайшла щирого друга” [1, с. 75]; “Ольга любила малювати. У такі хвилини вона дивувалася гармонії, яка сходила на її неспокійну душу, і тому глибокому задоволенню, яке підносило її над буденним життям” [1, с. 39]. Особливо притаманна ця модель внутрішнім монологам героїні: “Ольга повернулася до себе. Вдивлялася в темряву за вікном, шукаючи свого дуба там, на вершині гори. Але було зовсім темно. “Світе широкий, – думала вона, – який для мене молодій недоступний! Нащо кинула мене доля поміж ті **підлі, тупі душі**? Ніколи вони не матимуть благородних порушень серця!” [1, с. 66]. Наведемо і поодинокі приклади гіпотетичної прямої мови персонажів – адже твір, що ми аналізуємо, хоч і біографічний, але роман: “– Стефанія! – знову закрутилась Євгенія. – Не нагадуй мені про цю егоїстку! Вона фальшива! В її очах щось важить лише той, хто багатий і має високий ранг! Я добре її зрозуміла. Вона здатна оббрехати власного батька. Коли я заглянула в її **чорну душу** – мені страшно стало” [1, с. 48].

Друга метафорична модель – **“душа – вода, водоймище”** – репрезентує постійну мінливість людських почуттів. Сталі сполучення цього типу також використовуються для характеристики дійових осіб роману. Зазначену модель представляють загальновідомі фразеологічні одиниці, що обов'язково фіксуються у відповідних словниках: “Належала до людей, які все – задоволення і біль, і радість, і горе – сприймали гостріше, з притаманною таким натурам беззастережністю. Все, що вони бачать, відчувають і переживають, надійно осідає **на дні їх душі**, і пізніше, при потребі, віддає пам'ять їм ці скарби, і з них виростає нове, витворене людським розумом і почуттям життя. А починається це чарування з дитинства” [1, с. 45]. Див. фіксацію сталого виразу у відповідному словнику: **На дні душі** [3, с. 109]; “Софія знала, як поважали пані Кобилянську в місті, говорили про неї, як про візирку матері і господині. Її завжди тягло до цієї мовчазної, скромної жінки. **У глибині душі** вона сумувала за матір'ю, а в пані Кобилянської було стільки материнського” [1, с. 94]. Див. у словнику: **У глибині душі (серця)**. ‘Про внутрішні переживання людини’ [4, с. 209]. У своєму дослідженні Т. І. Прудникова слушно зазначає, що “українська фразеологія дуже широко фіксує синонімізацію лексем **серце** і **душа**” [5, с. 545]. Як бачимо, цей процес традиційно представлений у відповідних словниках.

Третя метафорична модель – **душа – почуття, розум**, де фразеологічні одиниці мають

узагальнене значення 'ділитися своїми думками, почуттями' або 'намагатися зрозуміти чужі думки, почуття': "Відійшла від товаришки неквапом. Тільки очі горіли, і видно було, якою **радістю наповнила її душу** ця новина. Їй перехотілося бігати. Сіла за стіл на своє місце, витягла чистий аркуш паперу і почала водити по ньому ручкою. Удавала, що працює. А насправді? А насправді, страшенна **буря панувала в її душі**. Це була приємна буря, яка нагадувала цілющий вихор, що закрутив її, і вона злилася з його рухом, не відчувуючи земного тяжіння" [1, с. 22]; "А є гарні, розумні дівчата, які нездатні дурити чоловікам голови, не вміють відбивати женихів від наречених, хвалитися своїми успіхами в коханні і не мають щастя, хоч **душі їх переповнені** святим почуттям!" [1, с. 176]; "Ольга заводить щоденник, в якому нотує все, що **займає її розум і душу**. Пише вірші – польською і німецькою мовами, які в домі Кобилянських на той час стали розмовними поряд з українською. Вірші переповнені любовними мотивами, роздумами над долею закоханих, тугою за "вічними, перемінними чудесами світу" [1, с. 45]; "День минув у забавах та іграх. Артур ні на хвилину не відходив од Євгенії і говорив їй весь час про свою любов. У її становищі це були потрібні слова, але душа її була сповнена інших переживань" [1, с. 119].

Четверта метафорична модель – **душа як об'єкт впливу**: "А Ольга вже ні про що не могла думати, тільки про жіночу долю і свою власну. Вона має єдину свободу – **створити власну душу!** Про освіту не сміє і думати. Отож добуватиме собі знання сама, користуючись допомогою брата і його книжки. Єдиною ціллю для неї відтепер стане за будь-яку ціну **вивільнити свою душу**, дати дорогу святому духові на світ божий! Так писала і так жила Кароліна Гюндероде. І вона так зможе. Тільки не повторити її помилки: не буде намагатися поєднати коханню до чоловіка з творчістю" [1, с. 60-61]; "Часом він був такий, що вона не могла до його **душі добутися**. Вона написала йому листа після того, як вони одного разу містом вертались, як вона з Кімпулунга приїхала. І він розказував їй про різні плани" [1, с. 397]; "Та коли залишалася наодинці, **жаль огортає її душу**. Не тільки через непросте становище Маковея, але й тому, що він страждає. Думала, як має йому допомогти. Щось далеко **в душі напружувалося, але не вимальовувалося ясно**. Та вона мусила щось придумати, аби зарадити йому. Вона завжди буде біля нього і ніколи не дасть йому упасти..." [1, с. 407]; "Маковей був для неї не тільки тим, кого вона любила, став для неї резонатором, який відгукнувся і **зрозумів її наскрізь поетичну душу**. Щоправда, він був і тим, хто міг добряче **поцілити і жорстко вразити амбітну частину її душі**. Ольга мовчала, мала за собою тільки одне своє кохання і розум... Але, щоб упокорити Маковея, цього було замало" [1, с. 389]. В останньому прикладі одночасно реалізуються дві метафоричні моделі: **душа – людина і душа як об'єкт впливу**.

П'ята метафорична модель – **душа як суб'єкт дії**: "Чому я народилася в проклятий вік рабів? Світ кинув у темницю наш дух, забив нам рота кляпом, а **великим силам душі заломив руки за спину!**" [1, с. 60]; "Її **душа тягнеться** до найменшого теплового почуття, а тим більше – скрашеного інтелектом" [1, с. 357]; "**Душа**, подразнена знаннями, **не знаходила собі рівноваги і все шукала** співрозмовника, друга, який мав бути розумово вищим від неї, щоб міг вивести її з лабіринту власних переживань і бездіяльності" [1, с. 46].

Таким чином, метафоричні моделі з компонентом душа є невід'ємною особливістю індивідуально-авторського стилю В. В. Врублевської. Намагання якомога глибше розкрити душу героїні біографічного роману, письменниця використовує як традиційні, так і оказіональні сталі сполучення, що також з часом можуть стати надбанням загального фразеологічного фонду української мови.

Використана література:

1. Врублевська В. В. Шарітка з Рунгу: біографічний роман про Ольгу Кобилянську / В. В. Врублевська. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 517 с. (серія "Автографи часу").
2. Купчик Е. В. Фразеологія душі в авторській песні: метафоричні моделі / Е. В. Купчик // Фразеологія, познання і культура: сб. докл. 2-й Междунар. науч. конф. (Белгород, 7-9 сентября 2010 года): в 2 т. / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2010. – Т. 2. Дискурсивные и дидактические проблемы фразеологии. – С. 232-235.
3. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К.: "Рад. школа", 1978. – 447 с.
4. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – Харків: Прапор, 1997. – 462 с. (Серія "Від А до Я").
5. Прудникова Т. І. Фразеологічні одиниці з компонентом ДУША – репрезентанти ближніх периферій концептів РОЗУМ і СЕРЦЕ / Т. І. Прудникова // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 20. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – С. 543-546.

Аннотація

В статті розглядаються українські фразеологізми з компонентом "душа" в жанрі біографічного роману. Автор виділяє популярні метафоричні моделі устійливих сочєтань з компонентом "душа" як найбільш характерні для індивідуально-авторського стилю.

Anotation

The article examines Ukrainian phraseologisms with a component "a soul" in the roman-biography genre. The author suggests the most popular models of the steady combinations with a component "a soul" as a striking peculiarity individual-author's style.